

O NAJRANIJIM VEZAMA DUBROVNIKA S ENGLESKOM I ŠPANJOLSKOM

Josip Lučić

U posljednje se vrijeme ponovo piše o prvim vezama između Dubrovnika i Engleske. Zapravo, riječ je o rješavanju alternative da li se engleski kralj Rikard Lavljeg Srca na povratku iz Svete zemlje u III križarskom ratu zaustavio u Dubrovniku i da li je tom zgodom dao velik novčani prilog za gradnju tamošnje katedrale. Uz to pitanje dodiruje se i ono da li je dubrovački nadbiskup bio u kraljevu društvu tada i kasnije kad je otišao u Englesku i ondje dobio biskupiju.¹ Pitanje, osobito ono prvo, dosta je složeno jer nedostaju prvorazredni izvori. Većina naših povjesničara brani stajalište da je Rikard Lavljeg Srca boravio u Dubrovniku, drugi u to sumnjaju. Kad postoje različita mišljenja, najbolje je iznijeti sve izvore na koje se upire povijesna spoznaja o tom pitanju. Upoznat ćemo što se o tome nalazi kod dubrovačkih kroničara i analista i u službenim spisima dubrovačke vlade (u kasnijem razdoblju). Vidjet ćemo zatim što je ostalo zapisano u stranim izvorima, uglavnom putopisima engleskog podrijetla o plovidbi Rikardovoj uz našu obalu i njegovu zadržavanju u Dubrovniku. Priказat ćemo tumačenje i stav povjesničara prema tim izvorima. Na kraju pokušat ćemo riješiti pitanje nadbiskupa Bernarda i njegova odnosa prema Rikardu.

1. Dubrovački ljetopisac Anonim priča da se 1116. engleski kralj Alojzije (Re Aloisi di Inglitera), sa ženom i pratnjom, vraćao brodom iz svete zemlje. Na moru ih uhvati nevrijeme. Kralj se sa svojom družinom zavjetuje da će podići jednu crkvu u čast sv. Marije na mjestu gdje se unvati sigurna kopna troškom od 100.000 dukata, a drugu istu takvu u svom kraljevstvu. Budući da se spasio kod otoka Lokruma blizu Dubrovnika, počne na njemu izvršavati zavjet. Kad su to Dubrovčani vidjeli, pošalju kralju bogate darove i pozovu ga u grad. Kralj i kraljica se odazovu. Na njihov poticaj, kralj promijeni nakanu i odluči sagraditi zavjetnu crkvu u gradu. Dubrovčani su se zauzvrat obvezali podići drugu na Lokrumu. Kako se taj događaj zbilo 2. veljače (Svijećnica), toga dana ima se služiti svečana misa. Dubrovčani ponude kralju galiju da ga odvede prema Venecije ili Marki na njihov trošak. Kralj pristane da otplovi s njihovom lađom, ali na svoj trošak. Ostavi u gradu svog povjerenika koji će upravljati svotom od 100.000 dukata namije-

¹ V. Kostić, Kulturne veze između jugoslovenskih zemalja i Engleske do 1700. godine. PI SANU CDLIII, Beograd 1972, 18, 361—369. — S. P., Richard Lavljeg Srca u Dubrovniku, »Dubrovnik« 6, 1973, 117—119.

njenih gradnji katedrale. Zatim otplovi prema Marki, primivši od Dubrovčana bogate darove. Gradnja katedrale trajala je 44 godine do 1160. Za nju je potrošeno 80.000 dukata. Ostatak je predan općini da opskrbi crkvu potrebnim bogoslužnim priborom.² To isto, gotovo nepromijenjeno, iznosi i ljetopisac Nikola Ranjina.³

Serafin Razzi, pisac prve tiskane povijesti Dubrovnika, prepisuje gotovo doslovno tu priču. Nadodaje da su Dubrovčani tražili dopuštenje pape da smiju graditi zavjetnu crkvu u gradu, a ne na Lokrumu. Razzi još bilježi da je lokrumski opat, s obzirom na taj događaj, bio dužan svake godine na Svijećnicu služiti pjevanu misu pod mitrom i s biskupskim štapom. Budući da su ga neki dubrovački nadbiskupi u tome smetali i zabranjivali mu da se služi biskupskim znakovima, lokrumski opat nije 1588. održao tradicionalnu službu božju pod biskupskim znakovima.^{3a}

Taj unutrašnji crkveni sukob dao je povoda da se dubrovačka vlada umiješa u spor. Ona je stala uz lokrumskog opata. Zahtijevala je da Sveta Stolica podupre njen stav. Nastalo je dugogodišnje dopisivanje i uvjeravanje najviših predstavnika katoličke crkve da dubrovački nadbiskup nepravedno postupa prema lokrumskom opatu, jer ga sprečava da se u datim zgodama služi svojim pravom. Spor je ponukao dubrovačku vladu da iznese dokaze o ispravnosti postupka lokrumskog opata. Na taj se način dobila cjelovita slika dubrovačkog službenog pogleda i stava o tom pitanju.

Kad dubrovački nadbiskup Pavao nije ni 1589. i 1590. dopustio da lokrumski opat služi svečanu misu u katedrali pod mitrom i štapom na Svijećnicu, dubrovački Senat odluči potužiti se papi Grguru XIV. U Senatu se 28. XII 1590. pomnivo pročitala uputa koju je dubrovački kancelar Nikola Sfondrato dobio da je odnese u Rim.⁴ U uputi, datiranoj 29. XII 1590, iznosi se kako će se kancelar vladati pred papom i koje će sve otpužbe iznijeti protiv dubrovačkog nadbiskupa. U trećoj točki nalaže mu se da objasni papi kako je katedralu u Dubrovniku sagradio engleski kralj da izvrši svoj zavjet, da je kralj zbog toga zahtijevao da lokrumski opat svake godine na Svijećnicu odsluži pjevanu misu pod biskupskim insignijama sa prvom večernjom uoči blagdana (tj. sv. Vlaha 3. II) i da taj običaj postoji od utemeljenja grada. Budući da nadbiskup sprečava lokrumskog opata i njegove redovnike da se tim pravom služe, dubrovačka vlada moli papu da posreduje; da se opatu dopusti vršenje njegove službe; da se na taj način održi obećanje dano engleskom kralju u izvršenju njegova zavjeta.⁵ Kad je nadbiskup, koji je ionako

² Annales Ragusini Anonymi (ed. Nodilo) MSHSM 14, 28—29.

³ Annali di Ragusa del magnifico MS Nicolò di Ragnina (ed. Nodilo), ibidem, 212—213.

^{3a} S. Razzi, La storia di Raugia, Lucca 1595, 52—53.

⁴ Reformationes 70, 312 u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Sve su arhivske signature iz serija tog arhiva.

⁵ Lettere e commissioni di Ponente, 6, 142. Kancelar je dvostruko datirao uputu. Najprije 29. XII 1590. Zatim je dodao »a Natiuitate Domini 1591«. Prvi datum kaže da je uputa datirana prema tzv. stilu Circumcisionis, prema kojem godina počinje 1. siječnja. Drugi datum je prema tzv. stilu Nativitatis kad je godina počinjala 25. prosinca. U dubrovačkoj kancelariji redovito se služilo prvim stilom. Zabilježeni su ipak rijetki slučajevi i ovog drugog stila Nativitatis.

imao nekih okapanja s dubrovačkim Senatom, vidio da ga se tužaka pred papom, napustio je 1591. Dubrovnik.⁶ Odlaskom nadbiskupa sukob se privremeno smirio.

Spor je ponovo izbio za nadbiskupa Aurelija Novarina. Ni on nije htio 1597. dopusti da se lokrumski opat služi biskupskim znakovima za vrijeme svečane pjevanje mise na 2. II. Dubrovčani se zato odmah obraćaju u Rim svom zaštitniku kardinalu Sfondrati-u. Pišu mu da su u svojim kronikama našli zapisano da se engleski kralj Rikard spasio od neвремена kod Lokruma; da je u izvršenju zavjeta odlučio sagraditi crkvu itd. Ponavljaju što su već prije rekli. Mole kardinala da u cilju smirenja napetosti između nadbiskupa i opata posreduje kod pape da bi sadašnji i budući nadbiskupi dopustili opatu služiti se svojim pravom.⁷ Ovdje se prvi put u dubrovačkim izvorima spominje engleski kralj Rikard kao donator katedrale. Kardinal je bio prijatelj Dubrovčana i nastojao im pomoći. Oni ga potiču pismom od 20. IV 1597. da sam papa zaključi spor tako da im izda breve u korist opata.⁸ Izgleda da Sveta Stolica nije bila sklona zamjeriti se nadbiskupu, pa dubrovačka molba nije bila rješavana. Dubrovčani opet 23. VI pišu kardinalu. Između ostalih točaka u pismu se ponovo dotiču pitanja lokrumskog opata. Napominju da sprečavanje opata u njegovim funkcijama uoči svetkovine zaštitnika grada sv. Vlaha može izazvati duševni nemir u pobožnosti puka. Nadaju se da će se on potruditi kako bi se molba ispunila.⁹ Dubrovčani su očito smatrali da je čitava stvar jednostavna i da će lako dobiti potrebne dokumente sebi u prilog, a protiv nadbiskupa. Zato su se veoma oneraspoložili kad su doznali da im je zahtjev o poštivanju tradicije uoči blagdana sv. Vlaha, vezane uz službu lokrumskog opata u katedrali, odbijen. Oni su u poruci kardinalu 12. VII čude (*e merauiglia e dispiacer infinito*) da se njima koji su toliko odani (*tanti deuoti seruitori*) papi i Apostolskoj Stolici molba nije mogla uslišati.¹⁰ Dubrovčani nastoje zainteresirati i upoznati i druge kardinale o tom slučaju ne bi li ih privoljeli za sebe i tako dobili široku potporu. Istog dana 12. VIII 1597. pišu kardinalu Mont'Alto i upoznaju ga sa svojim stavom.¹¹ Dubrovačka je vlada doznala od svog sugrađanina franjevca Anđela Gozze, koji se nalazio u Rimu, da joj kardinali prigovaraju što se miješa u crkvena pitanja i crkvenu jurisdikciju, te neka živi u miru sa svojim nadbiskupom. Dubrovčani su odmah odgovorili redovniku 12. VIII 1597. da te navode o njima odbije kao klevete i neistinite optužbe (*sono calunie et false imputationi*); da su oni uvijek bili prema svojim nadbiskupu korektni, premda je on prema njima drugačiji; da su oni veoma odani papi; da su zbog toga nezadovoljni što im se, pored drugih molbi, odbija i

⁶ D. Farlati, *Illyricum sacrum*, VI, 255—256.

⁷ *Lettere ... di Ponente*, 7, 220—221. Dokument donosim na kraju u cijelosti.

⁸ *Lettere ... di Ponente*, 7, 230'—231.

⁹ *Lettere ... di Ponente*, 7, 234'—235.

¹⁰ *Lettere ... di Ponente*, 7, 239'. — Dubrovčani su se tom zgodom žalili što im nije udovoljeno da zaposle jednog liječnika Židova u svom gradu. O tom slučaju usp. J. Tadić, *Jevreji u starom Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, Sarajevo 1937, 255—269.

¹¹ *Lettere ... di Ponente*, 7, 242—242'.

ona o lokrumskim opatima.¹² Lokrumski opat je 1598. opet pokušao pod mitrom i biskupskim štapom vršiti svoju tradicionalnu službu, ali ga je nadbiskup jednostavno najurio iz crkve i zaprijetio mu interdiktom. Dubrovčani su o tom nezgodnom događaju obavijestili kardinala Mont Alto pismom 20. II 1598. Pri tom mu javljaju da je nadbiskup otplovio na otok Šipan, odakle je iznenada krenuo u nepoznatom smjeru. Pretpostavljaju da je otišao u Rim i ondje radio protiv njih i lokrumskih redovnika. Mole ga da ne nasjedne biskupovim optužbama, da ga ne uzmu ozbiljno jer je on svojim lošim upravljanjem (il mal suo governo) unio nemir u ovu Republiku koja je veoma odana Svetoj Stolici i prema njemu kardinalu. Pismo istog sadržaja poslali su istog dana i kardinalima Cintio S. Giorgi i Sfondrati-u.¹³ Zacijelo da udobrovolje papu pisali su istog dana i njemu čestitajući mu pobjedu i osvojenje dukata Ferrare.¹⁴ Nadbiskupov drastičan postupak prema lokrumskom opatu i njegov nagli odlazak u Rim ponukali su Dubrovčane da svojoj akciji dadu čvrste temelje i ozbiljnije iznesu svoje dokaze. Dana 20. II 1598. sastavili su spomenicu. U njoj su službeno iznijeli svoje gledište. Napisali su da je engleski kralj Rikard I otišao u križarski rat da okaje grijeh svoga pokojnog oca Henrika II zbog ubistva centerburyjskog nadbiskupa Thomasa Becketa (g. 1170). Na povratku ga je oluja bacila u dalmatinski zaljev. Rikard se zavjetuje da će troškom od 100.000 dukata podići crkvu ondje gdje se spasi. Kad se iskrcao na otoku Lokrumu, gdje je našao benediktince, nakani izvršiti zavjet. Na molbu Dubrovčana utemeljio je crkvu, ne na Lokrumu nego u gradu gdje je sada katedrala. Postavio je uvjet da lokrumski redovnici svake godine u toj crkvi, kao svojoj, održe na Svijećnicu večernju i pontifikalnu misu. Budući da je papa Inocencije III dopustio lokrumskim opatima da nose mitru i štap, oni su izvršavali to bez poteškoća. U novije ih vrijeme pojedini biskupi u tome sprečavaju, a to izaziva nemir i nespojstvo u dubrovačkom puku. Lokrumski opati vršili su svoju službu u katedrali na temelju tradicije, istinitih povijesnih dokumenata i svjedočanstva starih kronika (tum ex maiorum traditionibus, tum ex ueridicis historiarum documentis, tum ex certo nostrarum cronicarum manuscriptarum testimonio, nobis sufficienter constitit). Da ne bi bilo sumnje u ovo očitovanje kancelar Dubrovačke Republike ga je na zahtjev lokrumskog opata, potpisao i pečatom svetoga Vlaha, zaštitnika grada, koji se u sličnim prilikama upotrebljava, utvrdio.¹⁵

Taj odlučan i služben stav dubrovačke vlade naišao je na odjek. U Rimu su se počeli kolebati. Dubrovčani su smatrali da je jedini čovjek koji bi ih mogao u tome spriječiti njihov nadbiskup koji se nalazi u Rimu. Zato ga 2. V 1598. optuže pred kardinalom Sfondrati-jem da je svadljiv, osvetoljubiv, škrt i okrutan, da im ni u čemu ne izlazi ususret. Mole kardinala da papi predloži neka ga povuče.¹⁶ Ta su se nastojanja, kao i djelovanje spomenutog

¹² Lettere ... di Ponente, 7, 242'—243.

¹³ Lettere ... di Ponente, 7, 256'—257.

¹⁴ Lettere ... di Ponente, 7, 258'.

¹⁵ Diversa Cancellariae 189, 103'—104'. — Dokument je objavio Farlati, n. dj. IV, 90 u vlastitoj stilizaciji. Objavljujem ga prema originalu na kraju priloga.

¹⁶ Lettere ... di Ponente, 7, 264.

redovnika Anđela Gozze u Rimu, završila s uspjehom. Dubrovčani su oslobođeni svih kletvi od strane nadbiskupa. Odmah se zahvaljuju papi izražavajući mu 18. VII 1598. svoju vječnu odanost i zahvalnost. Istog dana pišu i zahvaljuju se kardinalima Cintio di S. Giorgi i Parauicino.¹⁷ Čvrst i uporan stav dubrovačke vlade utjecao je da se spor riješi u korist lokrumskog opata. Službenim aktom priznata je istinitost dolasku Rikarda I u Dubrovnik i njegovom udjelu u gradnji katedrale. Stav dubrovačke vlade prihvatila je i Sveta Stolica i svi kasniji dubrovački nadbiskupi. Lokrumski opat, naime, otada sve do potresa 1667. nesmetano je vršio svoje službe u katedrali na 2. II pod mitrom i biskupskim štapom.

2. Od stranih izvora zanimljivi su engleski kroničari suvremenici Rikarda Lavljeg Srca. Pažnju povjesničara privukao je Rogerije iz Hovendena (Rogerius Hovedenus, Roger of Hovenden ili Howden, umro oko 1201). Njegov podatak (i drugih kroničara) o Rikardovu dolasku u Dubrovnik ekscerptirao je I. M. Matijašević (1713—91) u djelu »Memorie storiche su Ragusa« (Zibaldone) I—III, koji se rukopis čuva u biblioteci Male braće u Dubrovniku. On je u III dijelu, str. 9—10, pod naslovom »De Ricardi I Regis naufragio plures agunt historici« zapisao Hovendenov podatak. Odatle ga je preuzeo i 1929. objavio N. Štuk.¹⁸ Latinski tekst prema N. Štuku glasi: »Ricardus . . . Perrexit indre Arcon (!) et ibi Basciam magnum post festum S. Michaelis, octavo Idus Octobris, fer. 3. et infra mensem post diem illum applicuit in insula Cuverfui (»Corfu«) et intravit naviculam et navigavit usque ad tres galeas, quas vidit ex oppositio in Romani, et conduxit eas usque ad Raguse pro ducentis marcis argenti . . . Et intravit in unam ex praedictis galeis, et cum applicuisset prope Gazera apud Raguse, noulit indicare, quod esset rex Angliae, nam peregrini essent. Et quamvis barbam haberet prolixam, et capillos prolixos, et vestes, et coetera omnia ad similitudinem gentis illius terrae, tamen celari non potuit propter nimias expensas, quas faciebat«. V. Kostić, koji je objavio gotovo sve izvode iz engleskih kronika o tom pitanju, nije donio originalni Hovendonov tekst, nego prijevod D. Grabovac. »Odatle produži za Akon i tu se iskrcu u veliku lađu, posle praznika sv. Mihaila, osmog oktobra u petak, i posle mesec dana od toga dana pristade na ostrvu Kuverfu, pa uđe u lađicu i otpovi do tri galije koje je video na suprotnoj strani u Romaniji; te galije uzme u najam sve do Raguze za dvesta maraka . . . pa se ukrcu u jednu od gore navedenih galija i kad pristade blizu Gazere kod Raguze, ne htjede objaviti da je kralj Engleske, već reče da su hodočasnici; i mađa je sam imao dugu bradu i duge kose, i odelo i sve ostalo slično narodu te oblasti, ipak se nije mogao prikriti zbog ogromnih troškova koje je činio...«.¹⁹

¹⁷ Lettere . . . di Ponente, 7, 268'—270.

¹⁸ N. Štuk, Dolazak Rikarda I. »Lavova srca« god. 1192. u Dubrovnik, i njegova zavjetna zadužbina. (Pokušaj, da se utvrdi historičnost događaja.) Glasnik Dubrovačkog učenog društva »Sveti Vlaho« I, Dubrovnik 1929, 121—123, s literaturom o problematici.

¹⁹ Chronica magistri Rogeri de Houedene, u Kostić, n. dj., 364.

Ljetopisac Ralf iz Kogeshola (Ralph Coggeshall) živio je na prijelazu XII u XIII stoljeće. Napisao je »Chronicon Anglicanum« obuhvativši razdoblje od 1187. do 1224. Kad je opisivao Rikardov povratak iz Svete zemlje, došao je Rikardov kapelan Anselmo i ispričao mu kraljeve zgrade. Tekst prema prijevodu D. Grabovac glasi: »...zatim kapelan Anselmo, koji nam prenese sve to kako je video i čuo, i neka braća templari. Svi se oni zaustaviše u oblasti Sklavonije, u nekom naselju po imenu Gazara; odmah upute glasnika u obližnje utvrđenje, tražeći mir i utočište od gospodara te provincije...«. ²⁰ Slično piše i Roger de Vendover (Rogerius de Wendover, umro 1236) da se Rikard iskrcao »in partibus Sclauoniae ad villam quadam Gazaram«. ²¹

Drugi kroničari iz tog vremena samo su zapisali da je Rikard na prolazu uz dalmatinsku obalu doživio nevrijeme i brodolom. Dubrovnik ne spominju. ²²

U XVI st. zabilježene su dvije vijesti. God. 1589. proputovao je kroz Dubrovnik sa skupinom Engleza i putopisac John Fox. O dubrovačkoj katedrali zapisao je: »U tom gradu nalazi se crkva, koju je sagradio jedan engleski kralj, ali nismo mogli saznati iz kog razloga ju je sagradio«. ²³

M. Rešetar je 1927. objavio izvod iz opisa Dubrovnik Nizozemca I. Sommera. Taj je boravio u Dubrovniku 1590. i o njemu zapisao: »Ima lijepih crkava, a osobito ona što ju je sagradio engleski kralj Rikard, vraćajući se kući pošto je osvojio Jeruzolim, čiji kip liven od metala još stoji pred crkvom«. ²⁴

To bi bile uglavnom sve vijesti relevantne za pitanje Rikardova boravka u Dubrovniku i njegova udjela u gradnji katedrale.

3. Povjesničari su tu gradu različito prosuđivali.

Jedni je potpuno odbacuju. »Sigurno je da su staru Gospu, koju je uništila trešnja g. 1667. gradili sami Dubrovčani, pa je uopće vrlo nesigurno ima li što istine u priči da se je Rikard od velike morske oluje, spasio na Lokrumu, [...] Ta je priča slabo osnovana« — kaže M. Rešetar. ²⁵ U engleskim se prikazima putovanja Rikarda I »ni u jednom [...] ne govori o zavetu ili podizanju katedrale [...] Priču o Ričardu I kao utemeljivaču dubrovačke katedrale treba odbaciti« — tvrdi V. Kostić. ²⁶

Drugi je prihvaćaju u cijelosti, npr. Rastić ²⁷ Farlati, ²⁸ L. Vojnović, ²⁹ B. Cvjetković, ³⁰ Štuk, ³¹ A. Liepopili. ³²

Treći drže da je Rikard bio u Dubrovniku, ali nije priložio onako veliku svotu novca, nego manju. Ona je bila dovoljna da se podignu temelji, pretpostavlja Lukarević. ³³ J. Tadić, doduše, izjavljuje: »Ova zgodno kombinovana

²⁰ Radulphi de Coggeshall Cronicon Anglicanum, u Kostić, n. dj., 367.

²¹ Kostić, n. dj., 367.

²² Riccardus Baker: »S'imbarcò per la volta della Tracia, di dove per una tempesta di mare fù portato in Dalmazia«. Mattheus Parisiensis bilježi: »In partibus Dalmatiae, sive Slavoniae hoc naufragium memorat factum.« Štuk, n. dj., 123.

²³ Kostić, n. dj., 368. — O putopisima toga doba usp. R. Filipović, Dubrovnik u engleskoj putopisnoj literaturi 16. i 17. stoljeća, »Dubrovnik« 1970, 3, str. 93—102, i Englesko-hrvatske književne veze, Zagreb 1972, 328.

²⁴ M. Rešetar, Kratka povijest o Dubrovniku iz kraja XVI. vijeka, Dubrovački list, br. 21, 11. VII 1927.

²⁵ Rešetar, n. mj.

²⁶ Kostić, n. dj., 362, 369. i dr.

priča dubrovačkih kroničara, nažalost, ne može biti potpuno tačna«, ali vjeruje da je Rikard bio u Dubrovniku i da je položio stanovitu svotu novca za gradnju katedrale. Štoviše, misli da je Rikardov novčani prinos potaknuo Dubrovčane da pristupe gradnji katedrale.³⁴ Ostali pisci spominju vijest o Rikardu i njegovu udjelu u gradnji katedrale, ali konstatiraju da ona nema potvrde u arhivskoj građi.³⁵

Neke netočnosti ili pretjerivanja kod dubrovačkih kroničara lako su uočljivi i nije ih teško odbaciti.

U engleskoj vladalačkoj genealogiji ne postoji kralj po imenu Alojz (Ludvig) ni u XII ni u kasnijim stoljećima. U godinama 1100. do 1135. vlada u Engleskoj Henrik I, a on nije išao u križarsku vojnu.³⁶ Rikard I, a ni drugi engleski kralj nije mogao u to doba priložiti 100.000 dukata za gradnju katedrale. To je naime golema svota novca. Osim toga on nije putovao sa ženom.³⁷ Vraćajući se iz križarske vojne preko Jadrana Rikard I nije plovio (iz Dubrovnika) prema Ankoni, nego prema Akvileji, gdje se iskrcao. Isto tako nije krenuo iz Svete zemlje 1190. nego 2. X 1192.³⁸

Oko izvještaja putopisca Nizozemca I. Sommera da je vidio g. 1590. u Dubrovniku liveći metalni kip engleskog kralja Rikarda kako »još stoji pred crkvom« sporili su se Rešetar i L. Vojnović. Prvi tvrdi da tako nešto Nizozemac nije mogao vidjeti, jer takav kip nije ni postojao. Sommer je valjda vidio u crkvi kip nekog sveca, a ne Rikardov.³⁹ Vojnović naprotiv kaže da Sommerov podatak ne može »bezuvjetno nazvati točnim, ali ne može ni da ga odbije [...] Nemam snage da ga zbacim a limine«. ⁴⁰ Može se zaista reći da se Sommer zabunio i napisao neistinu. U Dubrovniku nije u to doba postojao nijedan kip podignut u čast neke osobe. Prvi i jedini spomenik podignut je 1637. Mihi Pracatu.

²⁷ *Chronica ragusina Junii Restii* (ed. Nodilo), MSHSM 25, 66.

²⁸ Farlati, n. dj., 89—90.

²⁹ L. Vojnović, *Dubrovnik jedna istorijska šetnja*, Beograd 1907, 95—96.

³⁰ B. Cvjetković, *Povijest Dubrovačke Republike I*, Dubrovnik 1917, 213.

³¹ Štuk, n. dj., 121—123.

³² A. Liepopili, *Dubrovačka katedrala, »Dubrovnik«* — mjesečna ilustrirana revija I, br. 3, 1929, 84 i dr.

³³ G. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ravsa, Venetia 1605*, 28—29.

³⁴ J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 152. — Slično i B. Krekić, *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries: A City Between East and West, Norman 1972*, 85—86.

³⁵ Lj. Karaman, *Dalmatinske katedrale*, Zadar 1964, 19. Slično i F. Carter, *Dubrovnik (Raguse) A Classic City-state*, London and New York 1972, 458.

³⁶ Rešetar, n. dj. — M. Medini pretpostavlja da bi bilo točnije reći da je u Dubrovniku boravio g. 1147. francuski kralj Luj VII koji je idući na križarsku vojnu putovao našom obalom, a ne »re Aloisi d'Ingliterra«. — *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935, bilj. 566.

³⁷ Tadić, n. dj., 152.

³⁸ Rešetar, n. dj. — Tadić, n. dj., 151.

³⁹ Rešetar, n. dj.

⁴⁰ L. Vojnović, *Engleski kralj Rihard I i naša »Gospa«* (1192), *Dubrovački list*, br. 26, 17. VIII 1927, i *Još oko holandskog izvještaja o Dubrovniku*, *Narodna svijest*, br. 38, 22. IX 1927.

Kad se tako pročiste sačuvane vijesti, može se izvući što je prihvatljivo i zacijelo vjerojatno.

Ključ za rješenje je u tome da li drugi izvori osim dubrovačkih pouzdano govore da se Rikard iskrcao na Lokrumu i bio u Dubrovniku.

Engleski kroničar XII/XIII st. Roger Hovenden, Rikardov suvremenik, zabilježio je, kako smo vidjeli, da je Rikard pristao brodom blizu Gazere kod Dubrovnika (applicuisset prope Gazera apud Raguse). To potvrđuju i Anselmo, Rikardov kapelan i pratilac na povratku iz križarskog rata, te Roger de Vendover.⁴¹

Potrebno je razjasniti i protumačiti izraz »Gazera«. Ona ne označuje Zadar.⁴² Ne samo da postoje neke poteškoće u etimološkom povezivanju tih dvaju imena, nego bi se takvim tumačenjem riječi dobio u tekstu besmisao koji bi potpuno onemogućio bilo kakvu njegovu upotrebu. Tekstovi bi postali bezvrijedni.

L. Vojnović je upozorio da je engleski povjesničar E. Freeman 1881. ustvrdio da *gazera* u arapskom jeziku znači *otočić*. Kroničari XII/XIII st. kao i ljudi iz pratnje Rikardove, ne znajući ime otoka Lokruma, per autonomasiam nazvali su ga arapskom riječi, »kakve su naročito u ono doba krstaških vojni u velikom broju kružile po Evropi«. Vojnović primjećuje da je, još prije Freemana, engleski znanstvenik J. Gardner Wilkinson 1848. isto tako preveo Gazera kao otok (Lokrum).⁴³ Otvorimo li suvremeni arapski rječnik, naći ćemo: džezira, gezira, žezira = Island, Isle.⁴⁴ Prema tome, prijevod teksta Rogera iz Hovendena glasi: »bijahu pristali blizu otoka kod Dubrovnika«. Kapelan Anselmo, kao kraljev pratilac, nadodaje: »odmah upute glasnika u obližnje utvrđenje«. To utvrđenje je očito Dubrovnik.

Engleski suvremeni izvještaji o putovanju Rikarda I uz našu obalu ne protive se dakle dubrovačkim vijestima da se on iskrcao na otoku Lokrumu i posjetio Dubrovnik. Oni je, štoviše, potvrđuju. Istina je da engleski suvremeni kroničari ne spominju kraljev novčani prinos za gradnju katedrale. Oni, naime, kratko bilježe samo najvažnije podatke koji se tiču života i egzistencije kraljeve. Nisu morali, niti su očito smatrali potrebnim da zabilježe gdje je sve kralj dao neku vrstu milostinje, gdje troši i daje novac. Svi članovi pratnje nisu morali znati baš sve kraljeve izdatke i njih pamtititi, pa ni onaj o katedrali u Dubrovniku. Budući da je točna dubrovačka vijest da je Rikard posjetio Dubrovnik, nema razloga sumnjati da je i njihova vijest o tome da je kralj priložio novac za gradnju katedrale izmišljena.

Vijest da je Rikard gradio katedralu nije samo dubrovačkog podrijetla. Englez J. Fox koji je 1589. boravio u Dubrovniku zna da tu postoji crkva koju je sagradio jedan engleski kralj. On tu vijest zacijelo nosi iz Engleske. Drugdje je očito nije mogao doznati. Kad boravi u Dubrovniku, on se zanima za sadržaj te vijesti. Budući da je upravo u to doba izbila oštra borba između

⁴¹ Usp. bilj. 19—21.

⁴² Kostić smatra da je Gazera = Zadar, n. dj., 364.

⁴³ Vojnović, Dubrovnik jedna istorijska šetnja, 95—96; Engleski kralj Rihard I...; Još oko holandskog izvještaja o Dubrovniku.

⁴⁴ J. Wortabet — H. Porter, English-arabic and Arabic-english Dictionary, New York 1954, 215.

dubrovačkog nadbiskupa i lokrumskog opata, osobe uz nadbiskupa zacijelo su smatrale da je najbolje reći Foxu i njegovoj pratnji da o tome ništa ne znaju. Na taj način nisu morali priznati opatu pravo vezano uz boravak engleskog kralja i gradnju katedrale, niti se zamjeriti svom nadbiskupu. Ako suvremenik S. Razzi piše da je 1588. izbio spor oko nadbiskupa i opata, a 1590. vlada šalje u Rim tužbe protiv nadbiskupa koji ometa izvršavanje davno preuzetog zavjeta jednog engleskog kralja, tad je jasno da se u gradu 1589. štošta zna. Nije mala i neprimjetljiva stvar prouzročiti takvu gužvu u gradu sprečavanjem službe lokrumskom opatu uoči feste sv. Vlaha, a da se »ne zna« razlog. Upravo to što se engleski putnici interesiraju za crkvu koju je sagradio engleski kralj, a u gradu osobe od kojih traže obavijesti »ne znaju ništa«, dokaz je da tu vijest nisu dobili u Dubrovniku.

Lokrumskom opatu je papa Eugen (1145—53) u doba dubrovačkog nadbiskupa Andrije (1142—53) udijelio 1149. privilegij da nosi mitru, pastirski štap i sandale. Privilegij je 1200. potvrdio papa Inocencije III⁴⁵. Lokrumski je opat imao, dakle, pravo nositi biskupske insignije.

Možemo, dakle, zaključiti:

Rikard Lavljeg Srca na povratku iz III križarskog rata u jesen 1192 — prema različitim drugorazrednim izvorima koji međusobno ne protuslove — pristao je za vrijeme oluje uz otok Lokrum. Posjetio je Dubrovnik. Tom je zgodom zacijelo darovao izvjesnu svotu novca, kao svoj viteški prinos, za gradnju katedrale. Svota svakako nije bila velika. Dubrovčani su naime od kraja XII do polovice XIV st. gradili katedralu vlastitim novčanim sredstvima. Privilegij lokrumskog opata da nosi biskupske znakove posvjedočen je prvorazrednim izvorom. Osim tradicije nema drugog dokaza da su na uspomenu Rikardova boravka u Dubrovniku lokrumski opati bili obavezni služiti pontifikalnu misu na 2. II.

Dubrovačka vlada je bila dosljedna u obrani tradicionalnih prava lokrumskog opata. Poslije smrti Dubrovčanina, nadbiskupa Ilije Sarake (pol. XIV st.) dubrovački nadbiskup bio je redovito stranac. To je bio politički potez da se ne bi neki patricijski rod uz pomoć nadbiskupa iz svog roda nametuo gradu. Redovnici i redovnice svih vrsta, a osobito benediktinci, regrutirali su se u velikom broju od domaćih sinova vlastele i pučana. Članovi dubrovačke vlade bili su dakle s njima povezani. Otuda zacijelo i ona gorljivost vlade u obrani prava »domaćih« ljudi prema pretenzijama »stranca« nadbiskupa u poštivanju lokalne tradicije.

Dubrovčani su kroz svoje kronike, anale, povijesna djela i službene spise svjesno isticali događaj oko usputnog svraćanja Rikarda I u grad. Možda su smatrali da će više odskočiti u očima drugih ako se podiče Rikardom I, tim »vitezom lualicom« kao donatorom katedrale. S druge strane, kroz Dubrovnik su stoljećima prolazili mnogi putnici, vladari, znanstvenici, obični i poslovni ljudi na ruti Evropa — Levant, Zapad — Istok. U srednjem vijeku zadržavali su se u njemu hodočasnici u Svetu zemlju.⁴⁶ Dubrovčani se

⁴⁵ T. S mičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II, 356 (kratica SCD). — I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, Split 1964, 424.

⁴⁶ Tadić, n. dj., 177.

nisu isticali — koliko je poznato — križarskim zanosom, niti oružanom borbom protiv »nevjernika«. Dobro im je zato dolazila zgoda o Rikardu I da se istaknu pred hodočasnici i drugim kršćanskim svijetom, da se preko nje uklope u opća strujanja srednjovjekovnog pogleda na život.

4. Dok boravak Rikarda I u Dubrovniku znači prvi poznati posredni susret između Engleske i Dubrovnika, slučaj dubrovačkog nadbiskupa Bernarda posredno je vezan na odnose Dubrovnik — Engleska.

Prema jednom prikazu, temeljenom na šturim podacima engleskih kronika, Bernard je napustio Dubrovnik da spasi život i 25. III 1199. stigao u Englesku. Tu prisustvuje krunjenju engleskog kralja Ivana bez Zemlje i boravi do kraja te godine. God. 1203. dobio je biskupsku stolicu u Karlajlu (Carlisle) u Engleskoj.⁴⁷

Drugi autor objavljuje dosad neupotrebljavan i kod nas nepoznat odlomak iz »Annales Monasterii de Bermundeseia«. U njemu je zapisao da je 1206. Bernard, bivši dubrovački nadbiskup, došao u Englesku sa kraljem Rikardom i od njega primio biskupiju u gradu Carlisle. (»Anno Domini MCCVI ... a domino Bernardo quondam Ragusiensi archiepiscopo, qui cum rege Ricardo in Angliam venit, a quo etiam custodiam episcopatus Cardulien-sis ecclesiae suscepit«.) Autor izvlači iz ovog podatka zaključke: da se može ova vijest povezati s boravkom Rikardovim u Dubrovniku, kako to iznose dubrovačke kronike; da se Rikard 1192. prigodom zadržavanja u Dubrovniku vjerojatno sreo s nadbiskupom Bernardom i s njim se upoznao; da se Bernard negdje 1198. ili 1199. sastao s Rikardom izvan Engleske i s njim zajedno došao u Englesku: da je možda Rikard na molbu dubrovačkog Senata i nadbiskupa Bernarda »mogao priložiti i neku novčanu pomoć za gradnju stare dubrovačke stolne crkve«.⁴⁸

Da bi se stvar razjasnila, treba vidjeti gdje Rikard boravi u to vrijeme i koja je kronotaksa dubrovačkih nadbiskupa.

Rikard I dolazi na prijestolje 1189. Od 1189—92. sudjeluje u poznatoj križarskoj vojni triju vladara (Filip II August, Fridrik Barbarosa, Rikard I). U jesen 1192. napušta Svetu zemlju, plovi uz našu obalu i svraća u Dubrovnik. Iskrcava se u Akvileji. Na putu kroz Austriju je zarobljen. Čami u zarobljeništvu u Beču do 1194. Oslobađa se i od 1194 — 6. IV 1199. vlada u Engleskoj, gdje pogiba pri opsadi jednog grada.

Kronotaksa dubrovačkih nadbiskupa u to vrijeme obuhvaća prema Farlatiju imena: Bernardus (1189—91), Salvius (1191—94?), Gaussonus (1194—97), Bernardus (1197—99).⁴⁹ Nju je prihvatio P. B. Gams,⁵⁰ a ispravnom sam je smatrao i ja.⁵¹ U tom redosljedju postoje dva nadbiskupa Bernarda potkraj XII st. Teško je obojicu dovesti u kronološki sklad s Rikardom I i

⁴⁷ Kostić, n. dj., 18.

⁴⁸ S. P., n. dj., 117—119.

⁴⁹ Farlati, n. dj., 83—89.

⁵⁰ P. B. Gams, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Ratisbonae, 1873, 413.

⁵¹ J. Lučić, *Povijest Dubrovnika II*, Zagreb 1973, 134.

njegovim nasljednikom Ivanom. Potrebno je ponovo pažljivo prolistati dokumente i kritički ispitati podlogu Farlatijeva redosljeda dubrovačkih nadbiskupa.

Neosporno je da je Bernard nadbiskup 1189, jer ga te godine papa Klement III preporučuje Dubrovčanima i velikom županu Nemanji da ga dostojno prime.⁵² Kao dubrovački nadbiskup je g. 1190. i 1195.⁵³ O Salviju, koga Farlati stavlja u godine 1191—94, ne postoji nikakav dokument, papina preporuka ni vlastita isprava koja bi ga u to doba spominjala. Njegovo umećanje u taj redosljed je Farlatijevo nagađanje. Salvija neodređeno spominju neki dubrovački analisti i povjesničari i neodređeno ga smještaju u XII ili XIII stoljeće. Farlati nije znao šta će s njim, pa ga je ubacio ovdje i odredio mu tobožnje godine episkopata. Nadbiskupa Salvija treba dakle izostaviti iz kronotakse. O nadbiskupu Gauzonu postoji samo spomen u ispravi lokrumskog samostana od 29. VI 1197 (»Gauxonus, Ragusine ecclesie archiepiscopus«).⁵⁴ Ta je isprava sačuvana u prijepisu iz XVIII st. u Matijaševiću Zibaldone. Zato može biti sporna ne samo kao isprava nego i njena lekcija, jer se ne može usporediti s originalom (ako je on uopće postojao). Dok se ne nađe neka papina isprava kojom preporučuje Gauzona Dubrovčanima ili odobrava njegov izbor i šalje mu palij, ili neka suvremena pouzdanija listina u kojoj se on spominje, moramo ga zaobilaziti i ne spominjati ga kao dubrovačkog nadbiskupa 1197.

Preostaje nam, dakle, da Bernardov episkopat datiramo od 1189. do 1197. Ali dokle još dalje? Sačuvano je pismo pape Inocencija III dubrovačkom kaptolu. U njemu poručuje Dubrovčanima da smiju birati novog nadbiskupa, jer ih je Bernard napustio pred više od četiri godine i ne želi se više vratiti (recesserit ab ecclesia Ragusina ... nec iam ultra quadrienium expectatus redierit). U dokumentu se nije sačuvala formula datacije. Smičiklas misli da ga treba datirati petom godinom Inocencijeva pontifikata, a Farlati šestom.⁵⁵ Inocencije je izabran za papu 8. I 1198, a posvećen je 22. II iste godine. Prema tome Bernard je napustio Dubrovnik ili 1198. ako uzmemo Smičiklasovu, ili 1199. ako se odlučimo za Farlatijevu dataciju. Mislim da se treba odlučiti za godinu 1199. Naime u siječnju te godine dugogodišnji spor između dubrovačke i barske nadbiskupije završio je pobjedom Bara. Papa je poslao barskom nadbiskupu palij, priznao ga metropolitom i tako lišio dubrovačku nadbiskupiju velike većine njenih sufragana pripojivši ih Baru. To je zacijelo izazvalo nezadovoljstvo Dubrovčana. Smatrali su da se njihov nadbiskup nije dovoljno založio i borio i primorali ga na početku 1199. da napusti Dubrovnik. Kasnije mu je papa dodijelio 15. V 1203. biskupiju karleovsku (episcopatum Karleolensem) u Engleskoj. S tom odlukom upoznao je engleskog

⁵² SCD II, 237—238.

⁵³ SCD II, 242, 246, 271, 273. — E. Fermeđžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752, MSHSM 23, 4—5.

⁵⁴ Farlati, n. dj., 84. — SCD II, 286.

⁵⁵ SCD III, 16. — Farlati, n. dj., 89.

kralja Ivana. Papa Inocencije III napomenuo je kralju da je Bernard morao napustiti Dubrovnik jer su mu prijeli smrću (mortis sibi periculum imminerat). Papa obavještava zatim 18. VI 1203. dubrovački kaptol da se Bernard zahvalio na časti i dužnosti dubrovačkog nadbiskupa jer su mu prijeli smrću (propter inimicicias capitales), te da smije birati novog nadbiskupa. Engleski kralj Ivan potvrdi 10. I 1204. bivšem dubrovačkom nadbiskupu biskupiju karleovsku u Engleskoj.⁵⁶

Prema tome, Bernard je bio nadbiskup u Dubrovniku od 1189. do početka 1199. Nije mogao pratiti Rikarda 1198. ili 1199. jer je u to doba bio u Dubrovniku. Budući da se Ivan bez Zemlje okrunio 27. V 1199, možda je Bernard dospio da prisustvuje njegovu krunjenju za kralja, kako pišu engleske kronike.

Uklanjanjem Salvija i Gauzona i Bernarda II iz kronotakse dubrovačkih nadbiskupa potkraj XII st. suglasili smo se sa »series episcoporum« nekih starijih dubrovačkih kroničara i povjesničara. Oni za to doba ne spominju i ne poznaju drugih nadbiskupa osim Bernarda. Slično je zaključio i M. Medini, koji episkopat Bernarda datira od 1188—1198.⁵⁷

Bernard je zacijelo uspostavio prijateljske veze s Rikardom I i njegovom pratnjom g. 1192. prilikom njihova boravka u Dubrovniku. Očito je da je nakon bijesa i smrtnih prijetnji Dubrovčana, zbog crkvenog gubitka Bara i brojnih sufragana, pobjegao iz Dubrovnika, otišao i sklonio se kod svojih starih prijatelja u Engleskoj. Oni su mu pružili utočište, dali mu novu biskupiju u svojoj zemlji. Kad je dobio gostoprimstvo Engleza, Bernard je otišao papi i odrekao se tereta dubrovačkog nadbiskupa. Službeno je primio novu biskupiju u Engleskoj 1203. Kralj Ivan dao je za to svoj formalni pristanak i dopuštenje. Odlazak i stalno naseljenje Bernarda u Englesku 1199. jedan je od najjačih indirektnih dokaza za boravak Rikarda Lavljeg Srca u Dubrovniku 1192.

II

1. Starijoj dubrovačkoj historiografiji bile su poznate veze između Dubrovnika i Španjolske. To osobito vrijedi za razdoblje XV i XVI st. U to doba, osobito u XVI st., Španjolska je na vrhuncu svoje gospodarske i političke svjetske moći. Preko svojih posjeda u južnoj Italiji bila je i prekomorski susjed Dubrovniku.

K. Jireček je prvi upozorio da je Dubrovnik još u XIV st. bio u trgovačkom dodiru sa Španjolskom. Naveo je nekoliko slučajeva boravka španjolskih trgovaca u Dubrovniku. Isto tako je utvrdio djelovanje dubrovačkih trgovaca u Španjolskoj. Prema Jirečku, u Dubrovniku se od 1341. susreću trgovci iz Barcelone i Valencije, koji zajedno s dubrovačkim trgovcima skla-

⁵⁶ SCD III, 16, 28—29, 30, 38.

⁵⁷ Medini, n. dj., 226—228. — Ovim popravljam i vlastitu kronotaksu koju sam iznio u Povijesti Dubrovnika II, 134.

paju trgovačko udruženje (societas) radi trgovine po Ugarskoj; Španjolci u Dubrovniku kupuju sokolove izvježbane za lov; prodaju Dubrovčanima sol; u zamjenu za sukno nabavljaju olovo, srebro, rujevinu, goveđe, jarče i zečje kože, i sl. Dubrovčani su, naprotiv, manje prisutni na španjolskom teritoriju. Spominju se u XIV st. u Cagliariju na Sardiniji, i sl.¹

Otada proučavanje, utvrđivanje dometa političkih, trgovačkih i drugih veza između Dubrovnika i Španjolske postaje predmet posebnih studija. J. Tadić² je obradio, na temelju podataka Dubrovačkog arhiva, što se sve događa između Dubrovnika i Španjolske u doba Karla V i Filipa II. Zaključio je da je Španjolska bila prijateljski raspoložena prema Dubrovniku. Pomagala ga često puta na štetu svojih prijatelja. Naprotiv, Dubrovačka vlada nije se — za razliku od svojih građana — jednako oduživala Španjalcima za njihove usluge. Bila je neki put neiskrena i nezahvalna. Autor takav postupak ispričava dubrovačkom obazrivošću i hladnokrvnošću u vođenju politike s ciljem da, kao slaba i nemoćna država, sačuva svoju slobodu.

Poslije njega je M. Spremić³ iscrpno prikazao mnogostruke veze koje su spajale Dubrovnik i Napuljsko Kraljevstvo pod vladavinom Aragonaca u drugoj polovici XV stoljeća. Pri tom je stavio težište na trgovinu, njenu organizaciju, stjecanje privilegija, predmete razmjene robe, promet ljudi i sl.⁴

Ako izuzmemo nekoliko upozorenja K. Jirečeka o dubrovačko-španjolskim trgovačkim vezama u polovici XIV st., navedeni radovi objašnjavaju i upoznavaju nas sa prilikama i trgovinom u XV i XVI stoljeću. Međutim, potrebno je istaknuti da veze između Dubrovnika i Španjolske — Španjolska kao zemljopisni i teritorijalni, a ne politički pojam — postoje već u XIII i na početku XIV stoljeća.

Ovi su događaji naizgled daleko od Dubrovnika. Ne samo zbog prostorne udaljenosti nego i zbog toga što Dubrovnik u to doba nije neposredno ugrožen od Maura. Trgovačke veze između Dubrovnika i Španjolske bile bi zacijelo uspostavljene mnogo kasnije, u mirnije doba, da aragonski kraljevi nisu počeli širiti svoju vlast prema Istoku. Jakob I Aragonski krene 1228. na Baleare; najprije 1229. podvrgne Palmu, a do 1235. njegovu vlast priznaju Menorca i Ibiza. Kad su se Sicilijanci 1282. pobunili protiv Karla Anžuvinskog, pozvali su Petra III Aragonskog na prijestolje. Otada se vlast aragonskih kraljeva proteže od Aragonije preko Baleara do Sicilije. Taj lanac aragonske vlasti učvrstit će se karikom koju čini Sardinija. Taj otok je 1297. Jakov II Aragonski dobio od pape Bonifacija VIII, ali će se vlast Aragonaca na otoku učvrstiti tek 1326. Aragonci, dakle, drže pod svojim nadzorom glavnu transverzalnu Mediterana.

¹ K. Jireček, Vaznost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka (prev. B. Cvjetković), Dubrovnik 1915, 30 i bilj. 45.

² J. Tadić, Španija i Dubrovnik u XVI veku, Beograd 1932.

³ M. Spremić, Dubrovnik i Aragonci 1442—1495, Beograd 1971.

⁴ O tom radu usp. T. Macan, Moguće gledište na način pisanja dubrovačke povijesti, Dubrovački horizonti 9—10, Zagreb 1972, 63—64. — I. Voje, Momčilo Spremić, Dubrovnik i Aragonci (1442—1495) ZČ XXVII, 1973, 167—171, s osvrtom na druge autore o tom pitanju. — M. M. Frejdenberg, M. Spremić i Aragonci (1442—1495).

Dubrovnik, koji je još od XI st. u tijesnim vezama s južnom Italijom,⁵ sklapa već 1283, dakle godinu dana nakon dolaska Argonaca na Siciliju trgovački ugovor s gradom Messina. Po tom ugovoru Dubrovčani neće plaćati lučke pristojbe u tom gradu, a uživat će i druge povlastice.⁶ Brzina kojom Dubrovčani postizavaju privilegije na prostoru koji je pod političkom vlašću Argonaca, posvjedočuje naklonost novih gospodara Sicilije prema njima.

Drugi podatak upozorava na postojanje još ranijih trgovačkih veza, ali je po svom sadržaju drugačiji. Dana 18. XII 1281. Bernard Curtesio de Maiorica boravi u Dubrovniku i kupuje robinju Obradu iz Bosne od Obrada Budanovića iz Popova za 7 perpera manje 2 groša.⁷ Podatak je očito odviše škrt, a da bismo smjeli izvlačiti iz njega dublje zaključke osim onog da u XIII st. postoje veze između Dubrovnika i teritorija koji su pod Aragoncima. Širenje Aragonaca po transverzali Sredozemnog mora: Aragonija (Katalonija) — Baleari — Sardinija — Sicilija (kasnije će oni biti i na Peloponezu) dovelo ih je u trgovačke veze s Dubrovnikom i obratno Dubrovčane s njima.

Upozorit ću na nov podatak koji proširuje i upotpunjuje odnose i veze Dubrovčana sa Španjolskom. Dana 16. XI 1300. Petar Maymo iz grada Tarragone izjavljuje u Dubrovniku da je primio u zajam od svog sugrađanina Ivana de Guaneço 200 »denarios turnenses de argento«. Petar se obvezuje vratiti novac kad se vrati u svoj grad u roku od 15 dana i predati ga Gu-lielmu de Guaneço iz Tarragona.

Istog dana Petar Ros iz Tarragona izjavljuje da je primio od rečenog Petra Maymo 200 »denarios turnenses de argento« s kojima će trgovati. Petar Ros će poslovati i koristiti se novcem na svoj rizik. Glavnicu će vratiti kreditoru kad se vrati u Tarragone. Od dobiti zadržat će za sebe četvrtinu, a ostalo predati Petru Maymo.⁸

Ugovor, zapravo zadužnica, sadržava pismeno očitovanje pozajmljivanja novca radi njegova ulaganja u trgovinu radi dobiti. To je jedna vrsta kapitalističkog poslovanja, tzv. oplođivanja kapitala kroz trgovinu. U Dubrovniku su tako radili, pa su takvi slučajevi dobro poznati. Novac je kreditor ulagao u trgovački posao ili trgovačko društvo s tim da mu se kroz godinu

⁵ J. Lučić, *Povijest Dubrovnika II*, Zagreb 1973, 98—107.

⁶ *Chronica ragusina Junii Restii* (ed. Nodilo), MSHSM 25, 100.

⁷ G. Čremošnik, *Kancelariski i notarski spisi 1278—1301*, Beograd 1932, broj 168. — O prodaji roblja u Dubrovniku i Dalmaciji usp. Ch. Verlinden, *L'esclavage sur la côte dalmate au bas moyen âge*, *Bulletin de l'Institut historique belge de Roma*, fasc. XLI, 1970, 57—140. — Usp. prikaz te rasprave M. Dinić-Knežević, *JiČ* 3—4, 1972, 173—175. — O pomorsko-trgovačkim vezama Dubrovnika i Italije na Mediteranu usp. J. Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII st.*, *Pomorski zbornik* 5, Zadar 1967, 447—475; i *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII st.*, *Rad JAZU* 359, Zagreb 1971, 133—161 (s literaturom).

⁸ *Praecepta rectoris* 2, fol. 141' — notarska knjiga u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Dokument donosim u cijelosti na kraju. — Grad i luka Tarragona nalazi se u Kataloniji. Prvi put je bio oslobođen od Maura 1091, a potpuno 1121. Poznata je luka još iz predfeničkog i predrimskog doba. Glasovit je po proizvodnji platna i vina.

dana glavnina vrati. Od zarade stečene obrtanjem tog novca zahtijevao je polovicu ili trećinu ili dvije trećine ili koliko mu se dade od dobiti, već prema pogodbi.⁹

Novčarski ugovor trojice trgovaca iz Tarragone u Dubrovniku može nas uputiti na neke zaključke.

Ulog novca u trgovački posao nije u ovom slučaju osobito velik. Uza sve to mora biti da se pružila izvanredno povoljna prilika za zaradu Taragoncu Petru Rosu kad pristaje da radi na četvrtinu dobiti. Iz ugovora se ne vidi, u nabavu koje robe je novac uložen. Zbog toga ne znamo u koju vrstu trgovačkog pothvata je u toj prilici bilo osobito rentabilno upuštati se. U ugovoru stoji klauzula da Petar Ros može vratiti dug Petru Maymo ne samo u moneti nego i u robi. Bilo bi zanimljivo da smo mogli doznati koja se roba tada nabavljala u Dubrovniku, a mogla se dobro plasirati u Španjolskoj (Kataloniji). Bez obzira na nedostatke koji se kriju u ugovoru na temelju njegova sadržaja može se upozoriti na nazočnost katalonskih trgovaca u Dubrovniku 1300; njihovo uklapanje u nabavno-prodajne trgovačke tokove koji su u to doba bili u Dubrovniku živi i široki; trgovačko povezivanje Dubrovnika s krajnjim zapadnim dijelom Mediterana. U trgovačkoj ulozi Dubrovnika, koja je već tada bila znatna u velikoj razmjeni dobara na Sredozemlju, Katalonija označava novu, do sada nepoznatu dimenziju dometa dubrovačkih veza iz samog početka XIV stoljeća.

⁹ G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije I, Zagreb 1951, br. 584, 785, 794, 828, 849, 978, itd. — O načinu ulaganja novca i zajmova usp. G. Čremošnik, Novčarstvo u starom Dubrovniku, Jugoslavenska Njiva 1, 1921, 16—24, i N. P. Manančikova, Trgovnje obščestva v Dubrovniku v XIII — XIV vv., Slavjane i Rossija, Moskva 1972, 44—50.

U dubrovačkim natorskim knjigama spominje se 1283. magister Arnaldus Catellanus marangonus. On uzima u Dubrovniku na naukovanje nekog Tolislava na 7 godina, zatim kupuje robinju Tolislavu za 10 perpera i zajedno sa svojom ženom Anom prodaje oko 3 solda zemlje u Župi Dubrovačkoj (usp. Čremošnik, Spisi br 318. — Diversa Cancellariae 1, 115', 135, 144'). Obično se u povijesti pod prezimenom Catellanus, Catalanus podrazumijeva Katalonac iz Španjolske. Ako to prenesemo na ovaj slučaj, imali bismo jedan dalji podatak o nazočnosti i djelovanju Španjolaca u Dubrovniku u XIII stoljeću. Međutim, nešto u ovim zapisima smeta. Spomenuti magister Arnaldo uvijek se piše sa dva l (*Catellanus*; u Čremošnika pogrešno kao *Castellanus*), dok se Katalonac redovito zapisuje s jednim l (*Catalanus*, od *Catalonia*). Zbog toga sam sklon pretpostavci da magister Arnaldo nije Katalonac. Sudeći po prezimenu, koje zacijelo proizlazi iz talijanske riječi *catello*, po svoj prilici je iz Italije. Postoji i vlastito ime *Catellus*, koje se ne dovodi u vezu s Katalonijom. Dakle magister Arnaldus sin *Catella*, *Catellana*, odnosno *de Catello*, *Catellano*.

Drugi slučaj objavljen kod Čremošnika, n. dj., br. 451 i 454, kad notar Luca de Castellana de Barulo kupuje 4. i 14. VII 1300, robinje Kranislavu i Obradu, svaku po 24 perpere, nesumnjivo pokazuje da je notar Luka, unatoč svom prezimenu, iz Italije. Po analogiji to vrijedi i za drvodjelca Arnalda.

PRILOZI

I

1597. 14. veljače. Dubrovnik. Pismo kardinalu Sfondrati u Rim.

1597. 14 Februarii. Ragusii. Lettera ad cardinalem Sfondrati Romam.

Adi 14 di febraro 1597.

Per Roma al cardinale Sfondrati.

Illustrissimo et reverendissimo signore nostro osservantissimo.

Trouiamo nelle nostre croniche, che Riccardo Re d'Ingliterra tornando da Gierusalemè fù nel uiaggio assalito da un grandissimo temporale con pericolo di somergersi, il quale perche si saluasse haueua fatto uoto alla Maesta di Dio di fabricare una chiesa a honore di santa Maria Candelora in quel luogo doue prima fusse arriauto. Il quale essendo venuto sotto il scoglio di Lacroma, uicino a questa città nostra uolse sopra di quello fabricare la detta chiesa per l'essecutione del suo uoto. Ma essendogli stata fatta istanza dagli nostri antichi che tal chiesa uolesse fabricare in questa città con promessa che loro per l'incontro fabricarebbono sopra il detto scoglio un'altra chiesa et monasterio per il monaci che sono quelli di Mante Cassino, rimase il buon Re di questa promessa di nostri maggiori contento ma con questo che gli abbati d'anno in anno perpetuamente fussero obligati cantar pontificalmente nella chiesa che dentro di questa città sarebbe fabricata, li primi uesperi et la messa il giorno della festa di Candelora per l'adempimento del suo uoto. Ma perche alcune uolte da poco tempo in qua gli arciescoui si sono opposti alli detti abbati, non hauendo uoluto permeter loro nelli uesperi et nella celebratione di detta messa l'uso di tutti li pontificali con le altre prerogatiue, il che è sempre seguito con molto dispiacere nostro, et anco di tutta la città. Onde perche questi dispareri non debbano piu nascer fra gli arciescoui, et li abbati, et perché li detti uesperi, et la messa si possano sempre da essi abbati cantare, et celebrare quietamente nella detta chiesa, che è la chiesa cathedrale, preghiamo quanto possiamo il piu vostra signoria illustratissima che uoglia supplicare a nome nostro la Santità di Nostro Signore che per leuare li detti dispareri, et per far a noi spetial gratia si degni con un breue grazioso imporre al moderno et a gli altri futuri arciescoui che debbano conceder alli prefatti abbati l'uso delli pontificali, et d'altre prerogative nelli primi uesperi, et nella celebratione della detta messa solamente la festa della candelora in quel modo, come essi abbati l'hanno dela chiesa loro. Questa gratia sicome sara pia, e giusta et d'infinito nostro contento, et di tutta questa città diuotissima di sua beatitudine et della sede apostolica. Così piacerà a Vostra Signoria procurarla con tanto maggior caldezza per amor nostro alla quale con questo fine raccomandandoci et offerendoci preghimo dal signor Iddio ogni felicità et contentezza.

Lettere e commisioni di Ponente, 7, fol. 220—221
Historijski arhiv Dubrovnik

II

1598. 20. veljače. U Dubrovniku. Uvjerenje dubrovačke vlade o pravu lokrumskog opata.

1598. 20. Februarii. Ragusii. Fides Reipublicae Ragusinae de jure abbatis locrumensis.

Mandato illustrissimi domini rectoris et consiliariorum Reipublicae Ragusinae hic infra erit registrata infrascripta fides, attentata eius debita legalitate, cuius talis est tenor.

Rector et consiliiarii Reipublicae Ragusinae.

Quoniam iustum et rationi consonum est ueritatis testimonium perhibere, uniuersis et singulis, ad quos spectat et quomodolibet spectare poterit in futurum, fide testamur indubia, et notum facimus. Qualiter, postquam Henricus secundus Anglorum rex, sub Alexandro tercio felicis recordationis pontifice maximo coram cardinalibus, legatis ad id deputatis, suspensionem in se, de nece beati Thome Cantuariensis archiepiscopi male conceptam, iuramento purgasset, et contra Saracenos Hierosolimam ire, ac comuni Christianorum hosti bellum facere proposuisset, nec illud morte preuentus fecisset. Ricardus primus, Henrici memorati filius, et successor in regno, postea, agens poenitentiam pro patre, bellum huiusmodi gessit. Et subsequenter in nauigatione sui itineris Angliam uersus arrepti, aduersa maris tempestate iactatus, tandem non sine magno uitae discrimine in Dalmaticum sinum delatus est. Quare ad Deum confugiens, in hoc loco, quem prius adiret, si euaderet, impensa ducatorum centum mille, nouam condere sub uoto solenni ecclesiam destinauit. Et cum denique ad scopulum locrumensem districtus iurisdictionis nostrae, prope Ragusium existentem, ubi monasterium patrum monacorum ordinis sancti Benedicti congregationis cassinensis reperitur, incolumis applicuisset, ibique uotum soluere properasset. Ad proces Reipublicae nostrae indultu apostolico praecedente, Ragusii illam, quae nunc cathedralis, sub titulo Beatae Mariae Virginis nuncupatur, fundauit ecclesiam. Sub hac expressa conditione per regem fundatorem apposita, ut patres locumenses quotannis ibidem, tamquam in propria ecclesia, singulis festiuitatibus Purificationis Beatae Mariae Virginis primos uesperos et missam pontificaliter celebrare deberent, prout cum Innocentii tercii fauore abbatibus eorum baculum, mitramque gestantibus, pie et solenniter celebauerunt. Et sine contradictione, immo in presentia ordinariorum, huic ministerio benigniter aquiescentium, celebrare consueuerunt, ab illis usque ad haec recentia tempora, in quibus per archiepiscopos modernos non sine scandalo cleri et populi Ragusini, turbari, et inquietari uidentur.

Et quia de praemissis omnibus et singulis tum ex maiorum traditionibus, tum ex ueridicis historiarum documentis, tum ex certo nostrarum cronicarum manuscriptarum testimonio, nobis sufficienter constitit. Ideo, ne cui super hoc dubitari contingat, has nostras testimoniales patentes litteras, in iudiciis et extra fidem facturas, fieri ad instantiam patrum locrumensium, et per cancellarium Reipublicae nostrae subscripsi ac sigilli Diui Blasii protectoris, quo in similibus utimur, impressione roborari, et communiri iussimus. Datum Ragusii anno a salutifera natiuitate Domini nostri Iesu Christi MDLXXXVIII, indictione XI, die uero uigesima februarii. Victor Basaleus illustrissimae Reipublicae Ragusinae puplicus et iuratus cancellarius mandato etc. subscripsit et signauit. (Locus sigilli).

Diversa Cancellariae 183, 103'—104.
Historijski arhiv Dubrovnik

III

1300. 16. studenog. U Dubrovniku. — *Petar Maymo, Ivan de Guaneço i Petar Ros trgovci iz Tarragone u Kataloniji prave zadužnicu.*

1300, 16 novembris. Ragusii. — *Petrus Maymo, Johannes de Guaneço et Petrus Ros mercatores et cives de civitate Tarragona (Catalonia) cartam debiti faciunt.*

Die XVI intrante mense nouembris (1300). Manifestum facio. Ego Petrus Maymo e ciuitate Taragone quia recepi cum meis heredibus a uobis domno Johanne de Guaneço eiusdem ciuitatis Taragone CC denarios turnenses de argento quos mihi dedistis, prestitistis causa seruicii et amoris in meis utilitatibus exercendis. Et ego dictus Petrus promitto et obligo me dictos CC denarios turnenses de argento dare et soluere saluos in terra nomine uestro domino Gulielmo de Guaneço dicte ciuitatis Taragone infra dies XV postquam uenero ego dictus Petrus ad ciuitatem Taragone. Iudex Marinus Dersie et Gregorius de Prodano de Ragusio testis. Et ego Petrus Rubeus de Taragone testis.

Die eodem. Manifestum facio. Ego Petrus Ros de ciuitate Taragone quia ego recepi a te Petro Maymo de dicta ciuitate Taragone in pecunia numerata CC denarios turnenses de argento quos mihi dedisti causa mercacionis exercende. Tali uero pacto quod ego dictus Petrus Ros debeo mercari cum dicta moneta, ad meum periculum maris et gentis, dicti Petri Maymo fideliter et bono animo. Et ego dictus Petrus Ros confiteor quod postquam applicuero ad ciuitatem Taragone promitto et obligo me dare et soluere dictos CC denarios turnenses in moneta uel in mercantionibus tibi Petro Maymo uel tuis heredibus recipientibus nomine tuo dictam monetam uel mercationem. Et de toto lucro quod Deus dederit mihi de dicta moneta dictus Petrus Maymo debet habere tres partes et ego Petrus Ros debeo habere quartam partem. Hec autem carta atc. Iudex predictus. Et Gregorius de Prodano de Ragusio testis. Et Junius de Cerneca testis.

*Praecepta rectoris, 2, fol. 141 v.
Historijski arhiv Dubrovnik*

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE